

УДК 336.5:378

**МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ ТА ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ В
КРАЇНАХ ОЕСР
FUNDING MODELS AND QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN
OECD COUNTRIES**

Анотація. У статті проведено аналіз взаємозв'язку видатків на вищу освіту та якості вищої освіти з моделями фінансування вищої освіти в країнах ОЕСР та їх кластерного розподілу на основі описаних критеріїв. Охарактеризовано дві моделі фінансування вищої освіти: одна заснована на джерелі фінансування та можливості впливу закладів освіти на систему вищої освіти (запропонована В. Praneviciene), інша заснована на джерелі фінансування та ступені державного регулювання (запропонована О. Куклінім). Проведено групування країн ОЕСР на основі критеріїв обсягу фінансування вищої освіти у розрахунку на одного студента та показником якості вищої освіти за рейтингом U21 із застосуванням IBM SPSS Statistics на основі методу кластеризації Уорда із використанням квадрату евклідової відстані, стандартизацію змінних здійснено на основі Z-оцінок. У результаті групування 23 країн сформовано 5 кластерів, причому перший кластер з найвищим рівнем видатків у розрахунку на одного студента та рівнем якості вищої освіти за рейтингом U21 представлено однією країною – США. Сформовано матрицю зв'язку моделей фінансування вищої освіти в країнах ОЕСР та їх кластерного розподілу на основі описаних критеріїв обсягу видатків та якості вищої освіти. На основі аналізу матриці виявлено, що у США за обома класифікаціями застосовується ринкова модель. У даному випадку це пояснюється високим рівнем соціально-економічного розвитку країни: завдяки високому рівню ВВП забезпечується можливість фінансування вищої освіти переважно за рахунок приватних джерел, а

держава в цілому здійснює підтримку здобувачів, які не в змозі оплатити навчання. У країнах другого і третього кластеру переважно застосовують бюрократичну або антиринкову моделі. У країнах четвертого і п'ятого кластерів існує практика застосування різних моделей.

Ключові слова: вища освіта, моделі фінансування, якість, кластерний аналіз.

Abstract. *The analysis of the interrelationship of expenditures on higher education and the quality of higher education with higher education funding models in OECD countries and their cluster distribution, based on the described criteria, is done in the article. Two models of higher education funding are characterized: one is based on the source of financing and the possibility of influence of educational institutions on the system of higher education (proposed by V. Praneviciene), the other is based on the source of financing and the level of state regulation (proposed by O. Kuklin). The grouping of OECD countries was carried out based on the criteria of the amount of higher education funding per student and the quality indicator of higher education according to the U21 rating using IBM SPSS Statistics based on the Ward clustering method using the square of the Euclidean distance, the standardization of variables was carried out on the basis of Z-scores. As a result of the grouping of 23 countries, 5 clusters were formed, and the first cluster with the highest level of expenditure per student and the level of quality of higher education according to the U21 rating is represented by one country - the USA. A matrix of the relationship of higher education funding models in OECD countries and their cluster distribution based on the described criteria of the amount of expenditures and the quality of higher education was formed. Based on the analysis of the matrix, it was found that in the USA the market model is used for both classifications. In this case, it may be explained by the high level of socio-economic development of the country: due to the high level of GDP, it is possible to finance higher education mainly at the*

expense of private sources, and the state as a whole provides support for students who are unable to pay for education. In the countries of the second and third clusters, bureaucratic or anti-market models are mainly used. In the countries of the fourth and fifth clusters, there is a practice of using different models.

Keywords: *higher education, funding models, quality, cluster analysis.*

Освітня галузь є головним важелем формування людського капіталу, тому є пріоритетним напрямом розвитку кожної країни. Видатки на фінансування освіти, у тому числі, вищої освіти, присутні у бюджеті кожної держави. Разом з тим, розподіл фінансових ресурсів, передбачених для спрямування на розвиток вищої освіти, здійснюється відповідно до обраної урядом моделі. При цьому у всіх моделей є спільний базис. Ми поділяємо думку Т. Боголіб [1] про те, що саме ВВП є основним джерелом фінансування освіти, незалежно від того, з яких джерел (державних чи приватних) кошти надходять на рахунки закладів освіти, які є безпосередніми постачальниками освітніх послуг. Із цього випливає, що, з одного боку, без ефективно працюючої фіскальної функції держави або за умови прагнення населення і бізнесу до ухилення від сплати податків не може бути забезпечена достатність фінансових ресурсів для фінансування системи вищої освіти, з іншого боку, без ефективно працюючої системи заохочення приватного сектору до створення підґрунтя для фінансування або кредитування вищої освіти розвиток вищої освіти також унеможлиблюється.

П. Віллареал [2], посилаючись на Г. Вільямса [3], обґрунтовує неможливість існування ні державної монополії, ні необмеженої ринкової конкуренції в системі вищої освіти в будь-якій економіці, що й обумовлює необхідність використання і державних і приватних ресурсів для фінансування вищої освіти. Визначення оптимального співвідношення державних і

приватних ресурсів та організація механізмів їх залучення і є основним завданням державної політики у сфері організації роботи вищої освіти.

У науковій літературі застосовується багато підходів до класифікації моделей фінансування вищої освіти, в основу яких покладаються різні елементи. Зокрема, Т. Павлова [4] в основу класифікації покладає роль закладів освіти. На думку автора, ЗВО можуть виступати як організації, які обслуговують інтереси суспільства і держави, тоді саме держава бере на себе левову частку видатків щодо їх утримання, або виступати як комерційні підприємства, які надають послуги окремим особам (здобувачам освіти), що покладає видатки на студентів. Автор [4] наголошує, що в другий («ринковий») підхід набуває широкого розповсюдження, разом з тим не може виступати повною альтернативою першому («державному») та пропонує розглядати його як додатковий або допоміжний підхід.

Отже, виникає необхідність застосувати підхід до класифікації, поклавши в його основу значення освіти для здобувачів. Н. Ковалко [5] припускає, що оскільки професійна підготовка приносить випускникам певні вигоди, вони повинні брати участь у її фінансуванні. Дійсно, жодна країна не використовує «державний» або «ринковий» підхід у чистому вигляді, частково фінансуючи заклади освіти. Залежно від того, у якій мірі здійснюється державне фінансування вищої освіти, визначається обсяг плати за навчання для здобувачів освіти. Автор [5] зазначає, що у другій половині 90-х років європейські країни можна було розділити на три групи залежно від розміру плати за здобуття вищої освіти: безкоштовне навчання (Німеччина, Данія, Фінляндія, Норвегія, Греція, Великобританія, Швеція, Австрія), невисока плата (Франція), висока плата (Швейцарія, Бельгія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Ірландія). Автор також наголошує на тенденціях до скорочення застосування моделі безкоштовного навчання в Австралії, Японії, США.

За рівнем взаємодії джерел фінансування та впливом закладів освіти на систему вищої освіти Pranevičiene [6] розгляде бюрократичну, колегіальну та ринкову фінансові моделі. Автор [6] зазначає, що основним принципом Бюрократичної моделі фінансування вищої освіти є фінансування закладів вищої освіти за рахунок державних ресурсів з відповідним контролем держави усіх сфер діяльності ЗВО правовими та фінансовими засобами. Заклади освіти виконують державне замовлення на підготовку фахівців. Колегіальна модель передбачає можливість державних ЗВО залучати приватні ресурси у вигляді плати за навчання, виконання наукових досліджень, тощо, при цьому за ними залишається право розпоряджатися отриманими ресурсами. Остання третя модель Ринкова характеризується не лише можливістю альтернативних фінансових ресурсів, а й зобов'язанням кооперувати роботу всіх учасників системи вищої освіти — надавачів академічних послуг (викладачів і науковців); користувачів послуг (здобувачів освіти та їх роботодавців); держави, яка представляє суспільні інтереси; та керівних органів закладів вищої освіти, які відповідають за ефективне, якісне функціонування закладів. В такому разі заклади освіти стають підзвітними усім інвесторам: державі, бізнесу, приватним структурам, здобувачам послуг і т.д.

Ще один підхід до організації фінансування вищої освіти пропонує О. Куклін [7], розглядаючи досвід застосування чотирьох моделей: модель, орієнтовану на вільний ринок із неоліберальною політикою фінансування (США, Японія, Нова Зеландія, Південна Корея, Австралія); антиринкову модель повного фінансування освіти (Німеччина, Швеція, Норвегія, Данія, Франція); модель, орієнтовану на суспільний ринок з концепцією так званого гуманного капіталізму й активної держави (Великобританія, Італія, Іспанія Канада); модель фінансування, орієнтована на соціальний ринок (широке залучення до фінансування недержавних організацій, фондів тощо).

Перша модель передбачає, що заклади освіти функціонують за рахунок залучення приватних ресурсів, система вищої освіти повністю регулюється ринковими механізмами а обсяг державного фінансування не перевищує 50%. Друга модель є протилежною до першої і передбачає високий рівень державного фінансування, яке розподіляється між закладами не на основі їх досягнень, а виходячи з можливостей бюджету. Третя модель уособлює поєднання першої і другої: використання і державних і приватних джерел фінансування зі зміщенням акценту з державних джерел на приватні, відповідальність за надання якісних освітніх послуг розподіляється між здобувачем та надавачем освітніх послуг [8]. Графічно моделі, запропоновані О. Кукліним, представлені на рис. 1.

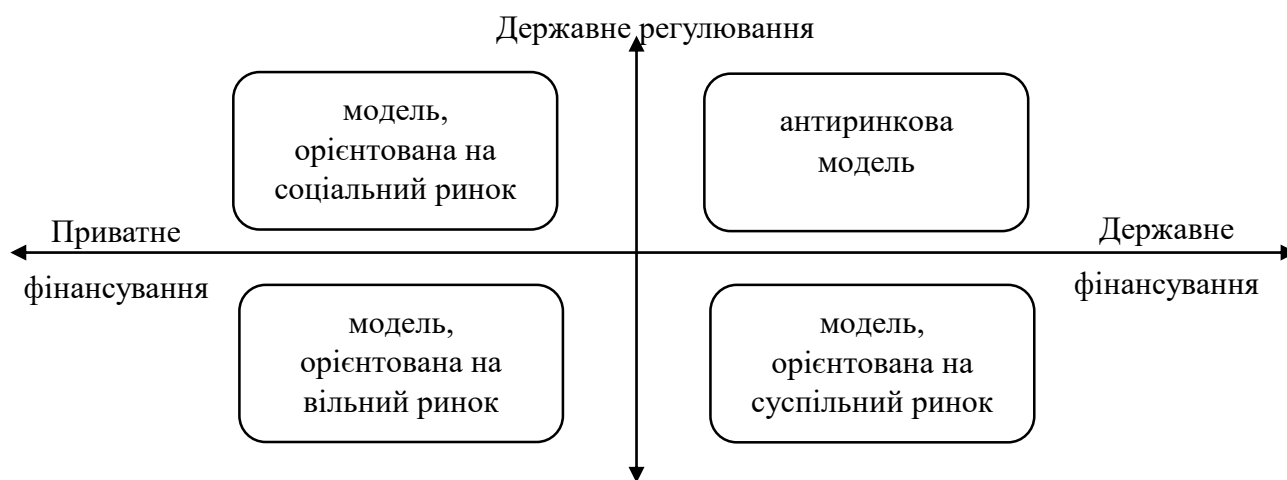

Рис. 1. Моделі фінансування вищої освіти

Джерело: розроблено автором на основі [7]

Не зважаючи на наявність ґрунтовних моделей фінансування вищої освіти, виникає необхідність аналізу моделей фінансування вищої освіти та їх зв'язку з якістю системи вищої освіти.

Метою даної статті є аналіз зв'язку моделей фінансування вищої освіти в країнах ОЕСР з обсягом видатків на вищу освіту у розрахунку на одного студента та рівнем якості вищої освіти у рейтингу U21

Розглянемо описані моделі фінансування вищої освіти через призму обсягу видатків та якості вищої освіти. Для цього згрупуємо країни ОЕСР за обсягом видатків на 1 студента та показники рейтингу якості вищої освіти U21 із використанням IBM SPSS Statistics. За результатами класифікації визначено 5 кластерів, які групують країни за рівнем соціально – економічного розвитку та якістю вищої освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Групування країн за обсягом видатків на вищу освіту у розрахунку на одного студента та рівнем якості вищої освіти у рейтингу U21

Клас тер	Країна	Мінімум		Максимум		Середнє	
		Видатки	U21	Видатки	U21	Видатки	U21
1	США	35 347	100,0	35 347	100,0	35 347	100,0
2	Норвегія, Швеція, Об'єднане Королівство	25 019	77,8	29 688	84,5	26 918	81,7
3	Австралія, Австрія, Канада, Данія, Фінляндія, Нідерланди	18 129	77,2	22 335	82,5	20 828	80,5
4	Франція, Німеччина, Ірландія, Ізраїль, Японія, Нова Зеландія	12 683	61,7	19 608	71,5	17 595	67,1
5	Чилі, Греція, Італія, Корея, Португалія, Словенія, Іспанія	4 192	47,0	15 267	57,4	11 324	53,8

Джерело: розраховано автором за даними [9; 10] із використанням IBM SPSS Statistics

На основі описаних моделей та інформації про їх використання у країнах ОЕСР, а також розподілу країн на кластери за обсягом видатків на вищу освіту та рівнем її якості, формуємо матрицю зв'язку моделей фінансування вищої освіти в країнах ОЕСР та їх кластерного розподілу (табл. 2).

Таблиця 2

Матриця зв'язку моделей фінансування вищої освіти в країнах ОЕСР та їх кластерного розподілу

Країна	Кластер	Бюрократична	Колегіальна	Ринкова	Вільний ринок	Антиринкова	Сусп ринок
США	1			+	+		
Норвегія	2	+				+	
Швеція		+				+	
Об'єднане Королівство				+			+
Австралія	3			+	+		
Австрія		+				+	
Канада			+				+
Данія		+				+	
Фінляндія		+				+	
Нідерланди				+			
Франція	4	+				+	
Німеччина		+				+	
Ірландія			+				
Ізраїль			+				
Японія					+	+	
Нова Зеландія				+		+	
Чилі	5			+			
Греція		+					
Італія			+				+
Корея					+	+	
Португалія				+			
Словенія				+			
Іспанія							+

Джерело: розраховано автором

Дані в табл. 2 показують, що найвищий рівень фінансування вищої освіти у розрахунку на одного студента та найвищий рівень якості спостерігається у країнах 1 кластеру (США). Вони застосовують ринкову модель (за класифікацією Pranevišienė) та модель вільного ринку (за Куклінім). Другий кластер з високими видатками на одного студента (25,0 – 29,6 тис. дол.) та високим рівнем якості представлений трьома країнами, дві з яких застосовують Бюрократичну модель та Антиринкову згідно з описаними класифікаціями. До застосування таких моделей тяжіють і країни, віднесені до третього кластеру. У четвертому і п'ятому кластерах спостерігається зміщення переважаючої

кількості країн у сторону приватного фінансування – Колегіальної та Ринкової моделей.

Таким чином, аналіз показав, що у країнах, згрупованих за показниками обсягу видатків та якості вищої освіти в цілому співпадають дві моделі фінансування вищої освіти, одна з яких заснована на джерелі фінансування та впливі закладів освіти на систему вищої освіти, інша - на джерелі фінансування та ступені державного регулювання, демонструють однакові результати.

Список використаних джерел

1. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в Україні. Автореферат. д.е.н. К., 2006. 38 с.
2. Villarreal, P., & Ruby, A. (2018). Government Models for Financing Higher Education in a Global Context: Lessons from the US and UK. Philadelphia, PA: Alliance for Higher Education and Democracy (Penn AHEAD), University of Pennsylvania Graduate School of Education.
3. Williams, G. (2016). Higher education: Public good or private commodity. *London Review of Education*, 14(1), 131-142.
4. Павлова Т. В. Досвід фінансування системи освіти у зарубіжних країнах. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. №40. С. 373–380.
5. Ковалко Н. Моделі фінансування освіти: яка є дійсно нашою? *Obozrevatel*. 2018. URL : <https://news.obozrevatel.com/society/modeli-finansuvannya-osviti-yaka-e-dijsno-nashoyu.htm>
6. Pranevičienė Birutė, Pūraitė Aurelija. The Financing Methods of Higher Education System. *Jurisprudence*. 2010. № 8. P. 335-356.
7. Куклін О. В. Фінансові механізми функціонування вищої освіти. *Формування ринкової економіки*. 2010. № 24. С. 373–381. URL: <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/420/1/Kuklin.pdf>.

8. Ящук Т. А. Механізм фінансування закладів вищої освіти в умовах нестабільності ринку освітніх послуг. Дисертація. к.е.н. К., 2019. 315 с.

9. OECD. (2019). *Education at a Glance 2019: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f8d7880d-en>

10. U21. (2019). U21 Ranking of National Higher Education Systems. Retrieved from <https://universitas21.com/rankings>

References

1. Boholib T. M. (2006). *Finansove zabezpechennia rozvytku vyshchoi osvity i nauky v Ukraini*. [Financial support for the development of higher education and science in Ukraine]. Avtoreferat. d.e.n. К., 2006. 38 s. (In Ukrainian).

2. Villarreal, P., & Ruby, A. (2018). *Government Models for Financing Higher Education in a Global Context: Lessons from the US and UK*. Philadelphia, PA: Alliance for Higher Education and Democracy (Penn AHEAD), University of Pennsylvania Graduate School of Education.

3. Williams, G. (2016). Higher education: Public good or private commodity. *London Review of Education*, 14(1), 131-142.

4. Pavlova T. V. (2012). *Dosvid finansuvannia systemy osvity u zarubizhnykh krainakh* [The experience of financing the education system in foreign countries]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*. 2012. №40. S. 373–380. (In Ukrainian).

5. Kovalko N. (2018). *Modeli finansuvannia osvity: yaka ye diisno nashoiu?* [Education funding models: which one is really ours?]. URL : <https://news.obozrevatel.com/society/modeli-finansuvannya-osviti-yaka-e-dijsno-nashoyu.htm> (In Ukrainian).

6. Pranevičienė Birutė, Pūraitė Aurelija. The Financing Methods of Higher Education System. *Jurisprudence*. 2010. № 8. P. 335-356.

7. Kuklin O. V. (2010). Finansovi mekhanizmy funktsionuvannia vyshchoi osvity [Financial mechanisms of higher education functioning]. Formuvannia rynkovoï ekonomiky, no. 24, pp. 373–381. Available at: <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/420/1/Kuklin.pdf> (In Ukrainian).
8. Iashchuk T. A. (2006). Mekhanizm finansuvannia zakladiv vyshchoi osvity v umovakh nestabilnosti rynku osvitnikh posluh. [The financing mechanism of higher education institutions in conditions of instability of the educational services market]. Dysertatsiia. k.e.n. K., 2019. 315 s. (In Ukrainian).
9. OECD. (2019). *Education at a Glance 2019: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f8d7880d-en>
10. U21. (2019). U21 Ranking of National Higher Education Systems. Retrieved from <https://universitas21.com/rankings>